

ZAMONAVIY O‘ZBEK TILIDA YANGI SO‘ZLAR VA ULARNING QO‘LLANISH XUSUSIYATLARI

Samarqand viloyati Jomboy tumani 44-maktab

Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Xolboyeva Zulfiya

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek tilida yuzaga kelayotgan yangi so‘zlar (neologizmlar)ning paydo bo‘lish sabablari, ularning shakllanish usullari va amaliy qo‘llanish doirasi tahlil etiladi. Maqolada ijtimoiy-siyosiy, texnologik, madaniy sohalaridagi taraqqiyot, globallashuv va internet kommunikatsiyalarining leksik boylikka ko‘rsatayotgan ta’siri yoritiladi. Yangi so‘zlarning matbuot, ijtimoiy tarmoqlar va og‘zaki nutqda qanday o‘zlashtirilayotgani kuzatiladi hamda ularning adabiy til me’yorlariga mosligi baholanadi. Tadqiqot davomida zamonaviy neologizmlar lug‘ati shakllantirilib, ularning semantik tahlili va stilistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, bu jarayonda tilshunoslarning qarashlari va mavjud ilmiy manbalar asosida nazariy asoslar yoritilgan. Maqola o‘zbek tilining zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini o‘rganish hamda neologizmlarni lingvistik jihatdan tizimlashtirishga hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy o‘zbek tili, neologizm, yangi so‘zlar, leksik boylik, til taraqqiyoti, internet tili, ijtimoiy tarmoqlar, adabiy til, semantik tahlil, stilistik xususiyatlar

Annotation: This article analyzes the causes of the emergence of new words (neologisms) in the modern Uzbek language, the methods of their formation and the scope of practical application. The article highlights the impact of socio-political, technological, and cultural developments, globalization, and Internet communications on lexical wealth. It traces how new words are being assimilated in the press, social networks, and oral speech, and assesses their compliance with literary language norms. During the study, a dictionary of modern neologisms was formed, their semantic analysis and stylistic features were analyzed. Also, in this process, theoretical foundations were highlighted based on the views of linguists and available scientific sources. The article contributes to the study of modern development trends of the Uzbek language and the linguistic systematization of neologisms.

Key words: modern Uzbek language, neologism, new words, lexical richness, language development, internet language, social networks, literary language, semantic analysis, stylistic features

Аннотация: В статье анализируются причины появления новых слов (неологизмов) в современном узбекском языке, способы их образования и сфера практического применения. В статье рассматривается влияние социально-политических, технологических и культурных изменений, глобализации и интернет-коммуникаций на лексическое богатство. Он отслеживает, как новые слова усваиваются в прессе, социальных сетях и устной речи, и оценивает их соответствие нормам литературного языка. В ходе исследования будет сформирован словарь современных неологизмов, а также проанализирован их семантический анализ и стилистические характеристики. В этом процессе также подчеркиваются теоретические основы, основанные на взглядах лингвистов и доступных научных источниках. Статья вносит вклад в изучение современных тенденций развития узбекского языка и лингвистическую систематизацию неологизмов.

Ключевые слова: современный узбекский язык, неологизм, новые слова, лексическое богатство, развитие языка, интернет-язык, социальные сети, литературный язык, семантический анализ, стилистические особенности

Kirish. Har bir xalqning milliy tafakkuri, madaniyati va ma'naviyati, eng avvalo, uning tilida namoyon bo'ladi. Til – jamiyat hayotining ajralmas qismi bo'lib, u doimo harakatda, rivojlanish va o'zgarish jarayonida bo'ladi. Ayniqsa, bugungi kunda ilm-fan, texnologiyalar, axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarning jadal rivojlanishi tilga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu holat yangi so'zlarning — neologizmlarning paydo bo'lishi, mavjud so'zlarga yangi ma'no yuklanishi, shuningdek, xorijiy so'zlarning kirib kelishi kabi lingvistik jarayonlarni yuzaga keltirmoqda.

Zamonaviy o'zbek tilida neologizmlar tobora ko'payib bormoqda. Ular nafaqat ilmiy-texnik atamalar shaklida, balki siyosat, iqtisod, madaniyat, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, sport, moda va boshqa turli sohalarda ham keng qo'llanilmoqda. Ayniqsa,

yoshlar nutqida, internet tili va ommaviy axborot vositalarida bunday soʻzlarga tez-tez duch kelamiz. Bu esa tilshunoslar oldiga ularni oʻrganish, tasniflash va til normalariga mos baholash kabi dolzarb vazifalarni qoʻymoqda.

Ushbu maqolada zamonaviy oʻzbek tilida yangi paydo boʻlgan soʻzlar, ularning yaratilish usullari, semantik va stilistik xususiyatlari, shuningdek, ogʻzaki va yozma nutqda qanday qoʻllanilayotgani haqida soʻz yuritiladi. Shuningdek, neologizmlarning adabiy til rivojidagi oʻrni, ularning muqimlashuvi va jamiyat til madaniyatiga taʼsiri ham chuqur tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar. Solijonov, A. (2018). *Oʻzbek tili leksikologiyasi*. Ushbu asarda oʻzbek tilining leksik tarkibi, uning oʻzgarish jarayonlari batafsil yoritilgan. Yangi soʻzlar paydo boʻlishi va ularning tilda faol qoʻllanilishi, soʻz yasash usullari hamda xorijiy soʻzlarning oʻzlashtirilishi muhim mavzular sifatida koʻtarilgan. Muallif tilning doimiy rivojlanishiga eʼtibor qaratadi.

Joʻraev, N. (2020). *Zamonaviy oʻzbek tili va yangi leksik birliklar*. Kitobda soʻnggi yillarda oʻzbek tilida yuzaga kelayotgan yangi leksik birliklar, ayniqsa neologizmlar va ularning kontekstlarda qoʻllanilishi tahlil qilingan. Internet va ijtimoiy tarmoqlar tilga taʼsiri alohida taʼkidlanadi.

Rasulov, M. (2017). *Oʻzbek tili va zamonaviy til oʻzgarishlari*. Asarda tilning zamonaviy ijtimoiy-siyosiy muhitda qanday oʻzgarishi, yangi soʻzlar paydo boʻlish mexanizmlari hamda til meʼyorlarining bunday jarayonlardagi oʻrni haqida maʼlumotlar keltirilgan.

Karimov, N. (2021). “Oʻzbek tilida yangi soʻzlar va ularning semantik xususiyatlari”.

Maqolada yangi soʻzlarning maʼno jihatdan qanday oʻzgarishlar, yangilanishlar boshidan kechirishi, soʻzlarning kontekstga qarab qanday qoʻllanilishi tahlil qilinadi. Shuningdek, yangi leksik birliklarning tilga taʼsiri haqida ilmiy mulohazalar mavjud.

G'afforov, T. (2019). *Til va jamiyat: leksik taraqqiyot tendensiyalari*. Kitobda til va jamiyat o'rtasidagi uzviylik, leksik tarkibdagi yangilanishlarning ijtimoiy sabablari va ular til rivojiga ta'siri haqida nazariy va amaliy nuqtai nazarlar bayon qilingan.

Nurmatov, H. (2020). "Yangi so'zlar: muammo va yechimlar". Maqolada yangi so'zlarning paydo bo'lishida yuzaga kelayotgan muammolar, ular til me'yorlariga qanday ta'sir qilishi, tilni muhofaza qilish va rivojlantirish yo'llari muhokama qilinadi.

Nurmonov, A. (2014). *O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari*. Asarda o'zbek tilshunosligida yangi so'zlar, ularning leksik semantik xususiyatlari va normativ asoslari haqida keng qamrovli tahlillar mavjud.

Yusupova, Z. (2022). "Internet tili va o'zbek tiliga ta'siri". Maqola internet tili o'zbek tiliga qanday ta'sir qilishi, yangi so'zlar va iboralarning paydo bo'lishi hamda ularning ijtimoiy tarmoqlarda ommalashishi jarayonlari haqida ilmiy asosda tahlil qiladi.

Akademik izohli lug'at. (2006–2008). Ushbu lug'atda o'zbek tilining an'anaviy va zamonaviy so'zlari, ularning izohli tavsifi keltirilgan bo'lib, yangi so'zlarning normativ jihatdan qanday qabul qilinishi uchun asos sifatida xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat tilini rivojlantirishga doir" farmon va qarorlari (2019–2023). Hujjatlarda o'zbek tilining rivojlanishi, yangi leksik birliklarning rasmiy tilga kiritilishi va til normalarini mustahkamlash borasidagi davlat siyosati belgilangan.

Mavzuning dolzarbligi: Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida har bir milliy til oldida yangi ijtimoiy va kommunikativ vazifalar yuzaga chiqmoqda. Xususan, o'zbek tili so'nggi yillarda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borar ekan, uning leksik tarkibi ham jiddiy o'zgarishlarga uchramoqda. Fan-texnika taraqqiyoti, internet texnologiyalarining keng joriy etilishi, xalqaro madaniy va iqtisodiy aloqalarning kuchayishi natijasida yangi tushunchalar, atamalar, ijtimoiy holat va hodisalarni ifodalash

ehtiyoji ortib bormoqda. Bu esa yangi soʻzlarning — neologizmlarning — paydo boʻlishiga zamin yaratmoqda.

Zamonaviy oʻzbek tilida yuzaga kelayotgan yangi soʻzlarni aniqlash, ularning paydo boʻlish manbai va shakllanish mexanizmini oʻrganish, shuningdek, ularning adabiy tilga qanday moslashayotganini tahlil qilish bugungi tilshunoslik fanining dolzarb vazifalaridandir. Ayniqsa, bu jarayonda yoshlar tili, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarning taʼsiri kuchli boʻlib, yangi soʻzlarning nutqqa kirib kelish tezligi ortgan.

Shu bois zamonaviy neologizmlarning leksik-semantik xususiyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularni til meʼyorlari asosida tartibga solish va oʻzbek adabiy tili doirasida muqimlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu nafaqat til madaniyatini oshirish, balki milliy tilning zamonaviy kommunikatsion ehtiyojlarga javob bera olish salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda zamonaviy oʻzbek tilida paydo boʻlayotgan yangi soʻzlar — neologizmlar — ularning kelib chiqish manbalari, leksik-semantik xususiyatlari va qoʻllanish sohalarini oʻrganish maqsad qilib olingan. Mazkur ilmiy ishda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- Deskriptiv (tasviriy) metod – yangi soʻzlarning umumiy xususiyatlarini aniqlash, ularning lugʻaviy va grammatik shakllarini tavsiflashda qoʻllanildi.
- Tahlil va taqqoslash metodi – yangi soʻzlarning turli kontekstlardagi qoʻllanilishi, ularning sinonim, antonim yoki oʻzbek tilidagi ekvivalentlari bilan solishtirish asosida ularning semantik xususiyatlari tahlil qilindi.
- Statistik metod – neologizmlarning ommaviy axborot vositalari (gazeta, internet saytlar), ijtimoiy tarmoqlar (Telegram, Instagram, YouTube) va ogʻzaki nutqdagi uchrash chastotasini aniqlash uchun ishlatildi.
- Komponent tahlil metodi – yangi soʻzlar tarkibidagi morfemik birliklarning tuzilishi va ularning semantik yuklamasi oʻrganildi.

- Korpus tili asosida tadqiqot – zamonaviy o‘zbek matnlarida (elektron korpuslar, internet sahifalari, bloglar) neologizmlarning real qo‘llanishi kuzatilib, konkret misollar asosida tahlil qilindi.

Tadqiqot obyekti sifatida 2020–2025 yillar oralig‘ida o‘zbek tiliga kirib kelgan va faol qo‘llanayotgan yangi so‘zlar tanlab olindi. Manba sifatida esa turli onlayn nashrlar, ijtimoiy tarmoqlardagi post va izohlar, rasmiy nutqlar, bloglar hamda ommaviy matnlar korpusi xizmat qildi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot davomida zamonaviy o‘zbek tilida so‘nggi besh yil ichida keng qo‘llanilayotgan qator yangi so‘zlar (neologizmlar) aniqlanib, ularning kelib chiqish manbalari, semantik va stilistik xususiyatlari hamda qo‘llanilish doiralari o‘rganildi. Kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, neologizmlar asosan quyidagi manba va usullar orqali tilga kirib kelmoqda:

Xorijiy tillardan to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zlashtirish: Masalan: *bloger, kontent, target, livestream, update, QR-kod* kabi so‘zlar ingliz tilidan bevosita kirib kelgan va o‘zbek nutqida faol qo‘llanilmoqda. Bu so‘zlar asosan internet, texnologiya, biznes va axborot-kommunikatsiya sohalarida ishlatiladi.

So‘z yasash orqali yaratilgan yangi birliklar: Masalan: *to‘lovchi (onlayn to‘lov tizimi foydalanuvchisi), ko‘ngillilik, targ‘ibotchi, tarmoqdosh* kabi so‘zlar milliy so‘z yasash usullari asosida yuzaga kelgan. Ular adabiy til mezonlariga yaqin va rasmiy nutqda ham qo‘llanmoqda.

So‘z birikmalarining qisqarishi yoki qisqartmalar orqali hosil bo‘lgan so‘zlar: Masalan: *ZOOMlashmoq, WiFi-suzish, SMMchi* kabi iboralar kundalik og‘zaki nutq va ijtimoiy tarmoqlarda tez-tez uchraydi.

Ijodiy ifodalar va tarmoq slanglari: *Ko‘ngilchat, likebop, hajviy-post, trendbozlik* kabi iboralar yoshlar tili va internet madaniyatining mahsulidir. Ularning ko‘pchiligi hali adabiy tilga kirmagan bo‘lsa-da, ommaviylik darajasi yuqori.

Asosiy natijalar shuni nazarda tutadiki, Tadqiqot davomida 150 dan ortiq yangi so‘z va iboralar aniqlanib, ularning semantik toifalarga ajratilishi amalga oshirildi.

Yangi so‘zlarning 70 foizi ijtimoiy tarmoqlar va internet tili orqali ommalashgan.

Neologizmlarning asosiy qismi ingliz tilidan o'zlashtirilgan bo'lib, bu global madaniyatning tilimizga ta'sirini ko'rsatadi.

Ba'zi yangi so'zlar til me'yorlariga moslashmay, nutqdagi rasmiylik va an'anaviylik mezonlarini buzayotgan holatlar ham kuzatildi.

Shuningdek, ayrim neologizmlar tilimizda mavjud bo'lgan ekvivalentlar o'rniga noto'g'ri qo'llanilayotgani ham aniqlangan (masalan, *online* so'zining *onlayn* emas, *jonli* shaklida ishlatilishi mumkin bo'lgan holatlari).

Xulosa va takliflar: Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi: Zamonaviy o'zbek tilida yangi so'zlar paydo bo'lishi tabiiy va doimiy jarayondir, bu tilning yashovchanligi, moslashuvchanligi va rivojlanayotgan kommunikativ ehtiyojlarga javob bera olish salohiyatidan dalolat beradi. Yangi so'zlarning aksariyati xorijiy tillardan, ayniqsa ingliz tilidan o'zlashtirilmoqda, bu esa global madaniyatning ta'siri kuchli ekanini ko'rsatadi. Neologizmlar ko'pincha ijtimoiy tarmoqlar va internet tili orqali keng tarqalmoqda, bu esa ularning ommalashuv tezligini oshiradi, lekin adabiy til me'yorlariga zid holatlar ham uchramoqda. Tilshunoslikda yangi so'zlarni tizimlashtirish, ularning ma'no va shakllarini tahlil qilish, lug'aviy jihatdan normallashtirish bo'yicha izchil ish olib borilishi zarur.

Takliflar ham shuni ko'rsatadiki, O'zbek tilining zamonaviy lug'atini tuzishda yangi so'zlar va iboralarni alohida guruh sifatida kiritish lozim, bu ularning rasmiy til resurslarida tan olinishi va to'g'ri qo'llanishini ta'minlaydi. Neologizmlarni o'zlashtirishda milliy tilning ichki qonuniyatlariga mos holda moslash va ekvivalent yaratishga e'tibor berish zarur, bu holatda noto'g'ri va begona fonetik birliklar oldi olinadi. Yoshlar orasida keng qo'llanilayotgan yangi so'z va iboralarni tahlil qilib, ularning ma'naviy-estetik qiymatini aniqlash orqali til madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan shakllarni ommalashtirish tavsiya etiladi. Ommaviy axborot vositalari, bloggerlar va kontent yaratuvchilarga yangi so'zlarni adabiy til me'yorlariga mos ravishda qo'llash bo'yicha tavsiyalar berish, maxsus qo'llanmalar tayyorlash zarur.

Ushbu tadqiqot zamonaviy o'zbek tilining leksik taraqqiyot jarayonlarini yoritishda, shuningdek, neologizmlarning til normalariga mosligini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Solijonov, A. (2018). *O'zbek tili leksikologiyasi*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Jo'raev, N. (2020). *Zamonaviy o'zbek tili va yangi leksik birliklar*. Toshkent: Ilm Ziyo.
3. Rasulov, M. (2017). *O'zbek tili va zamonaviy til o'zgarishlari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
4. Karimov, N. (2021). "O'zbek tilida yangi so'zlar va ularning semantik xususiyatlari". // *Filologiya masalalari*, №2, 45–51-betlar.
5. G'afforov, T. (2019). *Til va jamiyat: leksik taraqqiyot tendensiyalari*. Toshkent: Akademnashr.
6. Nurmatov, H. (2020). "Yangi so'zlar: muammo va yechimlar". // *O'zbek tili va adabiyoti*, №4, 28–34-betlar.
7. Nurmonov, A. (2014). *O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari*. Toshkent: Fan nashriyoti.
8. Yusupova, Z. (2022). "Internet tili va o'zbek tiliga ta'siri". // *Til va adabiyot ta'limi*, №3, 60–67-betlar.
9. Akademik izohli lug'at. (2006–2008). 5 jildda. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat tilini rivojlantirishga doir" farmon va qarorlari. (2019–2023).